

УДК 159.9:159.92; 316.6

DOI: 10.31732/2663-2209-2025-77-539-545

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ, ПІДХОДІВ ТА ЦІЛЕЙ У ПИТАННЯХ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ У РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Лілія Белоусова¹, Людмила Веспер²

¹Директор, тренер програм для дорослих і дітей «Conscious Parenting», Gresham, США, e-mail: acp.liliia@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0005-8627-409X>

²Директор Інформаційно-дослідницького Центру «Український інтелект», Східно-Європейський інститут Психології Україна-Франція, Монпельє, Франція, e-mail: vesper063@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-4448-9851>

COMPARATIVE ANALYSIS OF PROBLEMS, APPROACHES AND GOALS OF EARLY CHILDHOOD GROWS AND DEVELOPMENT IN DIFFERENT COUNTRIES OF THE WORLD

Liliia Bielousova¹, Liudmyla Vesper²

¹Director, trainer of programs for adults and children "Conscious Parenting", Gresham, USA, e-mail: acp.liliia@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0005-8627-409X>

²CEO of the Snformation&research agency «Ukraine intellect», East-European Institute for Psychology (Ukraine – France) Montpellier, France; e-mail: vesper063@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-4448-9851>

Анотація. У статті аналізується актуальний стан, перспективи та підходи до вирішення проблеми виховання та освіти дітей раннього віку в міжнародному освітньому просторі. Здійснена порівняльна оцінка рівня досягнень освітніх стандартів в різних країнах світу. Проаналізовано причини та наслідки невідповідностей та неоднорідності досягнення поставлених цілей у забезпеченні рівного доступу до якісної освіти у розвинених країнах та у країнах з середнім та низьким доходом. Здійснено огляд літератури у цьому питанні, у тому числі, співставлено та проаналізовано статистичні дані у міжнародних та вітчизняних наукових дослідженнях. Використано методи оцінки досягнутих результатів та методи виявлення невідповідностей, перешкід, недоліків у дотриманні стандартів догляду за дітьми раннього віку у міжнародному освітньому просторі.

У статті розглянуто комплексний підхід до організації навчально-виховного процесу дітей раннього віку з точки зору держави, сім'ї та соціуму, взаємозв'язок усіх учасників процесу з точки зору дитиноцентричності.

У ході проведеного дослідження виявлено та окреслено нову проблему стосовно рівного доступу до якісної освіти дітей з країн, які проводять воєнні дії. Зокрема, виявлено недоліки у міжнародній системі ідентифікації кількості таких дітей, їх категоризації, оцінки їх психоемоційного та фізичного стану, а також, можливих шляхів вирішення цієї проблеми на міжнародному та локальному рівнях.

Наукова новизна дослідження полягає у збільшенні і доповненні існуючих даних та розширенні критеріїв оцінювання рівних можливостей доступу до освіти дітей раннього віку. Практична значущість дослідження – включення нової ознаки – «діти воюючих країн», як окремої, до існуючої системи оцінювання забезпечення рівного доступу до освіти і виховання дітей раннього віку.

Інноваційним нововведенням є запропонований авторами підхід до моніторингу та оцінки загальної кількості дітей раннього віку та виокремлення категорії «діти воюючих країн», як такої, яка досі недостатньо вивчена. Автори уточнюють та конкретизують відомі дані щодо критеріїв оцінювання та категоризації у системі оцінювання доступу до ранньої освіти з метою отримання більш точних результатів оцінювання; розв'язання існуючих та попередження майбутніх проблем в освіті та вихованні дітей раннього віку в усьому світі.

Запропоновані авторами висновки мають на меті внести вагомий вклад у пошук можливих варіантів розв'язання поставлених проблем у забезпеченні рівного доступу до якісного виховання та розвитку дітей раннього віку.

Ключові слова: виховання та освіта дітей раннього віку; професійні стандарти; компетенції; дошкільні навчальні заклади; освіта протягом життя; дитиноцентричність, посттравматичний синдром, примусово депортовані діти, психоемоційний розвиток.

Формул: 0, рис.: 3, табл.: 0, бібл.: 12

Abstract. The article analyzes the current state, prospects and approaches to solving the problem of early childhood growth and development in the international educational space. The authors provide a comparative

assessment of the level of achievements of educational standards in different countries. They analyze the causes and consequences of discrepancies and heterogeneity in achieving the goals set in ensuring equal access to quality education in developed countries and in countries with middle and low incomes. A literature review is conducted on this issue, including comparing and analyzing statistical data in international and domestic scientific research. The paper scrutinizes methods for assessing the achieved results and methods for identifying discrepancies, obstacles, and shortcomings in complying with standards for caring for young children.

The article considers a state, family and society comprehensive approach to organizing the early grows and development, and the relationships of all participants assumed as a child-centeredness.

The scientific novelty of the study lies in increasing and supplementing existing data and expanding the criteria for assessing equal opportunities for access to early childhood education. The practical significance of the study is the inclusion of a new feature – "children of warring countries", as a separate one, in the existing system for assessing equal access to education and upbringing of early childhood.

The authors proposed an innovative approach to monitoring and assessing the total number of early childhood children and identifying the category of "children of warring countries", as one that has not yet been sufficiently studied. The authors clarify and specify known data on the criteria for assessment and categorization in the system for assessing access to early childhood education in order to obtain more accurate assessment results; solve existing and prevent future problems in early childhood education and upbringing around the world.

The article identified and outlined a new problem regarding equal access to quality education for children from countries engaged in war. In particular, shortcomings were identified in the international system for identifying the number of such children, their categorization, assessment of their psycho-emotional and physical condition, as well as possible ways to solve this problem at the international and local levels. The conclusions proposed by the author are intended to make a significant contribution to the search for possible solutions to the problems posed in ensuring equal access to quality growing and education for early childhood.

Keywords: *early childhood grows and development, professional standards; professional competences; early childhood educator; preschool; continuous learning; human-centeredness, post-traumatic stress disorder, forcibly deported children, psycho-emotional development.*

Formulas: 0, fig.: 3, tabl.: 0, bibl. 12

Постановка проблеми. Розвиток здібностей кожної дитини та вплив освіти на формування особистості є основою подальшого якісного і змістовного життя людини. У сучасному світі поняття освіта включає здатність навчатися упродовж життя. Освіта дітей раннього та дошкільного віку закладає фундамент подальшого їх розвитку як повноцінного члена суспільства.

Фокусом аналізу обрано контраст між цілями і досягненнями у даній галузі у високорозвинених країнах та країнах з низьким і середнім рівнем доходу. У такому розрізі краще проявляються протиріччя та розрив у цілях, завданнях та способах, методах та засобах їх реалізації.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Фокусом аналізу літератури обрано контраст між цілями і досягненнями у даній галузі у високорозвинених країнах та країнах з низьким і середнім рівнем доходу. У такому розрізі краще проявляються протиріччя та розрив у цілях, завданнях та способах, методах та засобах реалізації програм надання рівного доступу до освіти та розвитку дітей раннього віку.

Міжнародна науково-освітня спільнота окреслила основні вимоги до середовища, у якому має виростати майбутній член суспільства, до рівня навчання та задоволення його освітніх потреб. Виходячи з існуючого стану освітніх систем в усьому світі та з урахуванням особливостей підходів до виховання та освіти у кожній країні, міжнародна організація ЮНЕСКО розробила систему порівняння та оцінки національних систем освіти – Міжнародна стандартна класифікація освіти – International Standard Classification of Education (ISCED) UNESCO (Institute of statistics International Standard Classification of Education, 2013). Освітні програми в кожній країні зіставляються з міжнародними рівнями, відповідно до наданої методології. Оскільки освітні системи та програми можуть дуже відрізнятися у кожній країні, класифікація у міжнародній базі даних про освіту здійснюється з урахуванням критеріїв, прийнятних для порівняння.

Учасниками освітньо-виховного процесу є у повній мірі і сім'я, і школа, і

соціальне середовище, в якому відбувається процес формування особистості. Міжнародне співтовариство покладає великі сподівання на уряди країн у забезпеченні належних умов для забезпечення рівного доступу до здобуття повноцінної освіти та забезпечення необхідних умов розвитку кожної дитини.

Світові лідери розглядають розвиток і освіту дітей як інвестицію у майбутнє, а належну підтримку раннього розвитку дітей від народження до трьох років – першим вкладом держави у формування людського капіталу країни (Кремень, 2021; Results for Development Institute (USA), 2015).

Міжнародна класифікація освіти ISCED визначає нульовий рівень освіти – level 0, як «рання дитяча освіта» – Early childhood education. Цей період складається з раннього віку – від народження до виповнення трьох років та дошкільного віку – від трьох до шести-семи років. При цьому, особлива увага приділяється

розвитку дитини старшого дошкільного віку, як підготовчому до вступу до школи.

Згідно з міжнародною класифікацією ISCED, розробка навчальних програм кваліфікується за рівнями навчального процесу та відповідними галузями. При цьому сама система кваліфікації не є сталою, критерії оцінки змінюються відповідно до вимог часу. Так, наприклад, станом на 1997 рік, за віковим розподілом, період раннього розвитку дитини поділявся на три вікові категорії: початковий рівень – від народження до 2 років; середній рівень – від 3 до 4 років та старший рівень – від 5 до 6 років, що кваліфікується як старший дошкільний вік. Як видно з таблиці на малюнку 1, після 2011 року рамки періоду дошкільного розвитку дитини дещо змінилися, розширивши старший дошкільний вік до 8 років. Відповідно до оновленої кваліфікації було також розширено і системи оцінювання кожного з рівнів підготовки дітей.

ISCED 2011 (data from 2014 onwards)	ISCED 1997 (data up to 2013)
ISCED 01	-
ISCED 02	ISCED 0
ISCED 1	ISCED 1
ISCED 2	ISCED 2
ISCED 3*	ISCED 3
ISCED 4*	ISCED 4
ISCED 5	
ISCED 6	ISCED 5
ISCED 7	
ISCED 8	ISCED 6

* Content of category has been modified slightly.

Джерело: [Євростат](#)

Варто зауважити, що класифікації ISCED 2011 кваліфікує період раннього розвитку як «levels of education», тобто «рівні виховання», у той час як більш пізній ISCED-F 2013 версії цей період кваліфікується як «fields of education and training», тобто «рівні виховання та навчання», що більше відповідає сучасним вимогам часу (ISCED, 2013).

Важливо додати, що в Україні за підтримки ЮНІСЕФ на державному рівні прийнята шкала ECERS (Early Childhood

Environment Rating Scale), що має застосовувати міжнародні стандарти оцінювання якості навчального процесу в закладах дошкільної освіти. Важливим аспектом включення українських освітньо-виховних закладів до міжнародної системи оцінювання якості освіти є забезпечення якості дошкільної освіти для вразливих категорій, число яких невпинно зростає у зв'язку з війною. Українські діти щодня поповнюють такі категорії як: «біженці», «переміщені особи», «насильно

депортовані діти» та інші, за формально-статистичним фасадом яких приховані такі серйозні загрози, як: постравматичний синдром, постійний стрес і відчуття тривоги, втрата домівки, смертельна загроза життю та інші жахіття війни, що ламають дитячу психіку. Міжнародні організації іще не знайшли відповідей ані на те, як війна впливає на мільйони дітей, постраждалих внаслідок війни, ані на те, яким чином здійснити їх повноцінну інтеграцію у суспільство.

Проведена міжнародними організаціями робота з уніфікації стандартів і підходів до оцінювання рівня освіти у кожній країні вносить неоціненний вклад у загальний розвиток освіти, у забезпеченні доступу до отримання освіти для дітей в усьому світі.

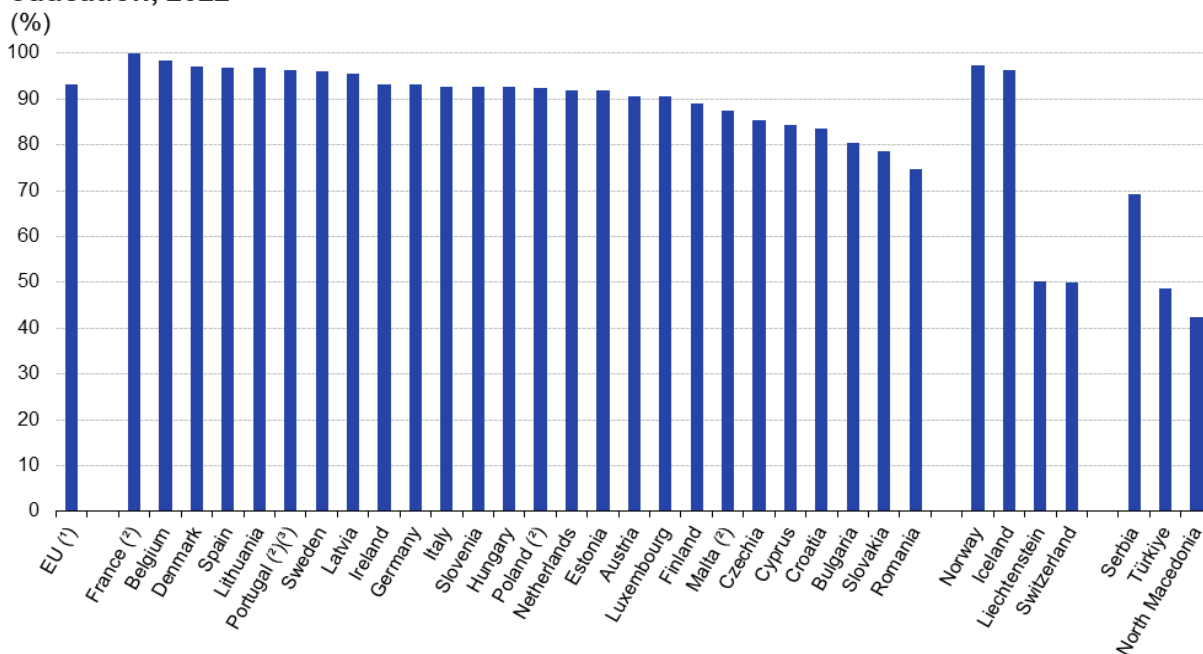
Метою дослідження є аналіз актуального стану, перспектив та підходів до вирішення проблеми виховання та освіти дітей раннього віку в міжнародному освітньому просторі.

Уся проведена аналітична робота була спрямована на виявлення наявних проблем у галузі дошкільної освіти та виховання, з метою пошуку шляхів їх вирішення та попередження виникнення подібних проблем у майбутньому.

У статті також ідентифіковано проблему, пов'язану із постійно зростаючою кількістю дітей, постраждалих від війни, яка залишається поза увагою міжнародних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Євростату у Європейських країнах досягнуто високих показників охоплення ранньою освітою дітей від 3 до 6 років (UNESCO Institute of statistics, 2013). Як видно з діаграми, станом на 2022 рік у ЄС 93,1% дітей від 3 років до обов'язкового віку початкової освіти охоплено системою ранньої освіти. Показовим є приклад Франції, де поняття «школа» застосовується до навчально-виховних закладів для дітей від 3 років.

Share of pupils from age 3 years to the starting age of compulsory education at primary level who are enrolled in early childhood education, 2022

Note: Greece, not available.

(1) Excluding Greece.

(2) Provisional.

(3) Undercoverage: excluding early childhood educational development among children aged 3 years.

Source: Eurostat (online data code: educ_uoe_enra21)

Джерело: [Євростат](#)

За даними Інституту освітньої аналітики, станом на 2024 рік дошкільними закладами України охоплено 1 032 тисяч дітей, 78% – міськими та 22% – сільськими, що загалом становить 51% відсоток від загальної кількості дітей дошкільного віку (Інститут освітньої аналітики, 2025). У США 52 % відсотки дітей у віці від 3 до 5 років відвідують програми повного дня (дитсадок, дошкільний заклад, центри денного догляду за дітьми, підготовчі

дошкільні класи, «нульові» класи тощо) (US Department of Education, 2024).

Аналізуючи ресурсне забезпечення дошкільної освіти у різних країнах, для порівняння – фінансова статистика свідчить, що видатки на освіту – це найбільша стаття витрат державного бюджету США, тоді як в Україні, видатки держави на освіту становлять близько 2% державного бюджету.

The screenshot shows the 'open budget' website interface. The main content is a table of budget expenses for the year 2024, categorized by functional class. The table includes columns for 'Код' (Code), 'Найменування' (Name), 'Затверджено на рік з урахуванням змін' (Approved for the year with changes), 'Уточнений річний план' (Revised annual plan), 'Виконано за період' (Executed for the period), and 'Виконано до уточненого річного плану, %' (Executed to the revised annual plan, %).

Код	Найменування	Затверджено на рік з урахуванням змін	Уточнений річний план	Виконано за період	Виконано до уточненого річного плану, %
РАЗОМ		3 736 618 570 200.00	4 614 721 569 017.02	4 486 682 733 858.66	97.22
> 0100	Загальнодержавні функції	483 475 350 300.00	399 033 649 020.33	374 306 643 507.72	93.80
> 0200	Оборона	1 573 504 167 900.00	2 315 636 899 435.52	2 304 475 107 312.77	99.51
> 0300	Громадський порядок, безпека та судово влада	595 552 862 700.00	705 803 512 831.14	692 658 704 901.22	98.13
> 0400	Економічна діяльність	127 073 687 600.00	189 604 317 789.94	163 133 775 996.90	86.03
> 0500	Охорона навколишнього природного середовища	10 599 142 200.00	10 648 731 661.29	9 515 054 562.39	89.35
> 0600	Житлово-комунальне господарство	548 287 700.00	8 383 443 406.00	7 540 454 640.81	89.94
> 0700	Охорона здоров'я	202 296 276 700.00	212 958 839 443.14	201 445 413 355.67	94.59
> 0800	Духовний та фізичний розвиток	17 177 174 400.00	17 423 846 619.95	16 202 743 853.95	92.99
> 0900	Освіта	68 490 314 000.00	78 196 459 060.27	64 738 040 520.67	82.78
> 1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення	467 156 782 100.00	475 923 874 791.44	464 734 355 318.97	97.64
0180	Міжбюджетні трансферти	190 744 524 600.00	201 107 994 958.00	187 932 439 887.59	93.44

Джерело: [Open budget](#)

Грунтуючись на змістовному аналізі, було також, виявлено ряд проблем у сфері раннього виховання, без вирішення яких неможливо досягнути усього комплексу поставлених високих цілей (Results for Development Institute, 2015; Benard Omenge Nyatuka, Patrick Odiwuor AbuomM., 2018).

На першому місці – кадрова проблема. Забезпечення справедливого і рівного доступу до можливостей розвитку неможливе без здатності «наймати, утримувати та підтримувати кваліфікований персонал для закладів догляду та освіти дітей раннього віку. Ключова складова проблеми – нестача інформації про спеціалістів у цій галузі, а та, яку вдалось зібрати, не містить даних про їх підготовку та професійний розвиток, методи та підходи, які використовуються у

групах та умови праці таких кадрів. Це особливо характерно для країн з низьким і середнім рівнем доходу (КНСД) (UNESCO Institute of statistics, 2013; Benard Omenge Nyatuka, 2018; Vesper, 2024). Характеристики персоналу дошкільних навчально-виховних закладів для дітей від 3 до 6 років, їх рівень освіти, особистісні характеристики, потреби, є важливими складовими впливу на формування особистості дитини. Відповідно до «Міжнародних критеріїв стандартної класифікації освіти (ISCED) 0.2: дошкільна освіта, що охоплює дітей віком від 3 до 6 років», головною відповідальністю вчителів/вихователів дошкільних закладів є безпосередня робота з дітьми молодшого віку. У професійному розуміння тут часто використовується термін «вчителі

дошкільних закладів» як синоніми з «персонал ЕССЕ», «вихователі» та «працівники», хоча ці терміни часто мають різне розуміння залежно від контексту (Society for research in child development, 2017).

В Україні на державному рівні розроблені та впроваджуються стратегічні програми розвитку дітей «від народження до шкільного віку відповідно до викликів глобалізованого світу, цифрового суспільства». Поряд з цим існує низка проблем, спільних для більшості країн світу: недосконалість державних закладів дошкільної освіти поряд з «відсутністю механізмів стимулювання відкриття та функціонування приватних закладів дошкільної освіти», «застарілість змісту дошкільної освіти», як це висвітлено у Науковій доповіді загальним зборам НАПН України (Кремень, 2021). Поза увагою ключових осіб української освітньої галузі залишається кадрове питання, яке є загальним спільним знаменником проблем як у розвинених країнах, так і у країнах з низьким і середнім рівнем доходу. Насправді, поряд із проблемою «застарілості змісту шкільної освіти» існує і проблема застарілості методологічної бази в українських закладах вищої педагогічної освіти. На думку авторів статті, коріння цієї проблеми сягає дециди авторитаризму та консерватизму, що залишилась від радянщини (Інститут освітньої аналітики, 2025; Vesper, 2024). З цих та інших причин, кадрова проблема притаманна як пострадянським країнам, так і розвиненим країнам з низьким і середнім рівнем доходу.

На другому місці – методологічне та програмне забезпечення навчального процесу. Методика та контент навчальних матеріалів не встигає за темпами розвитку технологій. Ця сфера вимагає запровадження нових принципів мобільності навчальних матеріалів і глибоко пов'язана з відповідальністю за їх впровадження. Принаймні, навчально-методична література, що потрапляє у дитячі навчально-виховні заклади, має

ґрунтуватися на глибинних наукових розробках та проходити рецензію на відповідність правилам безпеки та прийнятності.

І, **найважливіше** – питання психоемоційного розвитку дітей раннього віку. Для розвинених країн, що мають високі показники доступності до навчання та розвитку дітей раннього віку, на перший план виходить питання психоемоційного розвитку дитини. Так, наприклад, в США, де кадрові питання та географічна доступність поступаються у списку першочергових проблем інклюзивності та психоемоційному розвитку. Також серед пріоритетів американської системи освіти – методологічне забезпечення та контент програм, що дозволять учням навчатися протягом життя (US Department of Education, 2024).

Необхідною складовою гармонійного розвитку дитини є дотримання стандартів, базованих на фундаментальних наукових дослідженнях психоневрологів, фізіологів, нейробіологів (Black, 2016; US Department of Education, 2024; Vesper, 2024).

Висновки. Міжнародна освітня спільнота дала визначення поняття «дитина раннього віку», а також окреслила ряд обов'язкових правил та умов, в яких дитина має рости та розвиватися.

Ці правила та умови рекомендовані для застосування в усіх країнах світу, як такі, що мають забезпечувати рівні права і можливості до отримання належних умов догляду та освіти. Однак, існує низка проблем, що прямо чи опосередковано, стосуються як розвинених так і менш економічно розвинених країн.

З огляду на розуміння важливості раннього виховання та амбітні цілі, поставлені світовою спільнотою, проблемними залишаються наступні питання:

- наявність, підготовка та залучення професійних кадрів у систему догляду за дітьми раннього розвитку;

- забезпечення їжею, дотримання належних соціально-побутових умов;

- увага до методично-навчальних матеріалів.

Авторами статті визначено окрему проблему, пов'язану з категоріями дітей-біженців, переміщених дітей та насильно депортованих дітей. Автори виділяють цю проблему як таку, що її не ідентифіковано належним чином у колі освітніх експертів. Проблема полягає у тому, що у країнах, де ведуться воєнні дії, всі діти складають сукупність дітей, постраждалих від війни:

- діти країн-агресорів, таких як росія, де діти виховуються в дусі псевдопатріотизму, в умовах свідомої державної політики, що деформує дитячу психіку, прищеплюючи насилля, як норму життя;

- діти з країн, які страждають від військової агресії, і не лише з окупованих територій;

- насильно депортовані діти, яким прищеплюються антигуманістичні пріоритети, гомофобія, расизм та ін.

У країнах, які обороняють свої території, діти щодня поповнюють сумну статистику. Організації, які беруть на себе відповідальність за прийняття рішень стосовно дитячого майбутнього, іще не відреагували належним чином ані на те, як війна впливає на мільйони дітей, постраждалих внаслідок війни, ані на те, яким чином їх повноцінно інтегрувати у суспільство. Порушено фундаментальні людські права дітей у країнах, що воюють – право на життя, на освіту, на безпеку. Забезпечення цих прав і є головним обов'язком усіх причетних до дитинства і кожної окремої цивілізованої людини.

Література:

1. Кремень, В.Г. (2021). Освіта дітей раннього та дошкільного віку в контексті їх безперервного розвитку. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-1-1>
2. Основні освітні статистичні дані 2023-2024 н.р. (2025). Інститут освітньої аналітики. <https://iea.gov.ua/diyalnist-naukovo-analitichna-diyalnist/osnovni-czyfry-osvity/>
3. Benard Omenge Nyatuka, & Patrick Odiwuor Abuom M. (2018). Teacher Factors in the Management of Early Childhood Development and Education for Quality Education in Kenya. https://www.researchgate.net/publication/351424410_Teacher_Factors_in_the_Management_of_Early_Childhood_Development_and_Education_for_Quality_Education_in_Kenya
4. Benard Omenge Nyatuka (2018). Comparative Study of Teacher Qualification and Staffing in Public Pre-Schools: A Case of Selected Counties in Kenya. *International Journal of Recent Research in Social Sciences and Humanities (IJRSSH)* Vol. 5, Issue 2, 14-23. www.paperpublications.org
5. Children, Youth and Developmental Science in the 2015–2030. (2017). Society for research in child development. *Global Sustainable Development Goals*, 30(3). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED581660.pdf>
6. Early childhood care and education working papers series. (2015). A Review of the literature: early childhood care and education (ECCE) personnel in low- and middle-income countries., Corporate author: Results for Development Institute (USA), 7-11; 21-23. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000234988>

7. Early childhood education statistics. Statistics Explained by Eurostat, official website of the European Union. (2024). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Early_childhood_education_statistics
8. Maureen M. Black, Susan P. Walker, Lia C. H. Fernald, Christopher T. Andersen, Ann M. DiGirolamo, Chunling Lu, Dana C. McCoy, Günther Fink, Yusra R. Shawar, Jeremy Shiffman, Amanda E. Devercelli, Quentin T. Wodon, Emily Vargas-Barón, & Sally Grantham-McGregor. (2016). Early childhood development coming of age: science through the life course. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27717614/>
9. Statistics Explained by Eurostat, official website of the European Union. (2013). [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_Standard_Classification_of_Education_\(ISCED\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_Standard_Classification_of_Education_(ISCED))
10. International Standard Classification of Education (ISCED), UNESCO Institute of statistics (2013). <https://uis.unesco.org/en/topic/international-standard-classification-education-isced>
11. US Department of Education: EDUCATION IN THE USA OCBITA Y CIA https://www.openworld.gov/uploadedfiles/education_in_the_usa-ukr.pdf
12. Vesper, L. L. (2024). Application of the pattern method to form the neural structures in the learning process as a way of solving modern problems in education. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4\(35\)-261-269](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4(35)-261-269)